

PORODIČNO POSREDOVANJE U BIH: PRIJEDLOZI DE LEGE FERENDA, EDUKACIJA I PREVENCIJA

Autor: SANJA VASILJEVIĆ, Aleksandra Škipina

e-mail: sanja@stc.rs

Mentor: prof. dr Kenan Ademović

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

Uvod: Ovaj rad nastoji sagledati povezanost između porodičnog posredovanja i rodne ravnopravnosti, te ponuditi prijedloge de lege ferenda — prijedloge za buduće zakonodavne i praktične reforme koje bi mogle unaprijediti sistem, uz poseban naglasak na edukaciju i prevenciju.

Cilj: Ovaj rad ima cilj: analizirati postojeći pravni okvir porodičnog posredovanja u BiH, zaštitom prava učesnika i ponuditi prijedloge de lege ferenda u pravcu unaprjeđenja zakonske i institucionalne regulative, te naglasiti važnost edukacije i preventivnih mjera kao ključnih faktora za uspješnu implementaciju medijacije i postizanje stvarne rodne ravnopravnosti.

Materijali i metode: Provedeno istraživanje pokazuje da postojeći zakonski i podzakonski akti svojim nepreciznim, nedorečenim i uopćenim odredbama nisu usklađeni sa preporukama Vijeća Evrope i drugim evropskim regulativama. Postojećim zakonskim rješenjima je normirana obaveznost postupka posredovanja prije razvoda braka, što je u suprotnosti sa osnovnim principom dobrovoljnosti u postupku posredovanja. Nadalje, u zakonskim rješenjima postoje određene nelogičnosti, kao što je zakonska odredba koja glasi da u slučaju neodaziva oba bračna partnera postupku posredovanja slijedi nemogućnost pokretanja brakorazvodnog postupka.

Rezultati: Provedba porodičnog posredovanja je usklađena sa pravnim odrednicama o načinu provođenja, ali je kvaliteta i efikasnost rezultata pod uticajem nepovoljnih i nedorečenih zakonskih rješenja, koji mogu dovesti do situacija u kojima postupak posredovanja postaje samo formalno ispunjavanje postojećih zakonskih obaveza.

Zaključak: Potrebno je izmijeniti pravilnik o uvjetima koje mora ispunjavati fizička ili pravna osoba za bavljenje postupkom posredovanja prije pokretanja postupka za razvod braka: uvesti kodeks etike, koji će biti garancija za profesionalno postupanje svih posrednika i propisati principe na kojima se postupak posredovanja temelji (nezavisnost, neutralnost i povjerljivost); uvesti i precizirati tačan tok postupka iz koga mora biti vidljivo na koji način je posrednik provodio pojedinačno svaku zakonsku fazu postupka posredovanja.

Ključne riječi: porodično pravo, analiza, porodična, pitanja, posredovanje, de lege ferenda, zakon.

UVOD

Porodično posredovanje u Bosni i Hercegovini, regulirano porodičnim zakonima, predstavlja važan alat za rješavanje sporova. Međutim, postojeći okvir često nije dovoljno osjetljiv na rodna pitanja i dinamiku moći u porodici, što može dovesti do nepravедnih ishoda, posebno u situacijama latentnog ili otvorenog nasilja. Ovaj rad iznosi prijedloge za reformu. Savremeno bosanskohercegovačko društvo suočava se s brojnim izazovima u oblasti porodičnih odnosa, rodne ravnopravnosti i zaštite ljudskih prava. Promjene društvenih vrijednosti, ekonomska nesigurnost i rastuće stope razvoda brakova dodatno naglašavaju potrebu za alternativnim načinima rješavanja porodičnih sporova. U tom kontekstu, porodično posredovanje (medijacija) predstavlja savremeni, humaniji i efi-

kasniji pristup kojim se nastoji smanjiti konflikt, očuvati dostojanstvo učesnika i zaštititi najbolji interes djeteta.

Iako je institut medijacije u Bosni i Hercegovini formalno prepoznat u zakonodavstvu, njegova praktična primjena, posebno u porodičnim odnosima, još uvijek je ograničena. Ovaj rad nastoji ponuditi prijedloge de lege ferenda — prijedloge za buduće zakonodavne i praktične reforme koje bi mogle unaprijediti sistem, uz poseban naglasak na edukaciju i prevenciju.

Porodični odnosi predstavljaju osnovnu ćeliju društva, ali su istovremeno i područje u kojem se najčešće manifestuju sukobi interesa, emocionalni pritisci i neravnopravan položaj članova porodice. Porodično posredovanje se javlja kao alternativni mehanizam rješavanja sporova koji čiji je cilj da, kroz dijalog i saradnju, postigne dogovor među članovima porodice bez potrebe za dugotrajnim sudskim postupcima.

S druge strane, rodna pitanja u okviru porodičnih odnosa otvaraju niz etičkih, pravnih i društvenih dilema. Neravnopravan položaj žena u procesu odlučivanja, ekonomska zavisnost, te nedovoljno prepoznati oblici psihološkog i ekonomskog nasilja ukazuju na potrebu za dubljim razumijevanjem rodne dimenzije u postupcima porodičnog posredovanja.

Ovaj rad ima cilj:

- analizirati postojeći pravni okvir porodičnog posredovanja u BiH,
- ispitati njegovu povezanost s rodnim pitanjima i zaštitom prava učesnika,
- ponuditi prijedloge de lege ferenda u pravcu unaprjeđenja zakonske i institucionalne regulative,
- te naglasiti važnost edukacije i preventivnih mjera kao ključnih faktora za uspješnu implementaciju medijacije i postizanje stvarne rodne ravnopravnosti.

Na taj način, rad nastoji doprinijeti boljem razumijevanju medijacije ne samo kao pravnog instituta već i kao društvenog procesa koji promoviše dijalog, jednakost i održive porodične odnose.

PRIJEDLOZI DE LEGE FERENDA, EDUKACIJA I PREVENCIJA

Prevencija

Ključni problem, kao što je „rodna sljepoća” zakona, trenutni propisi ne sadrže eksplicitne odredbe koje osiguravaju da se rodna neravnoteža moći, posebno rodno zasnovano nasilje, adekvatno uzima u obzir prilikom upućivanja na posredovanje i tokom samog procesa. Nadalje, nedovoljna osviještenost posrednika. Nedostaju obavezne i standardizirane edukacije za posrednike o rodno zasnovanom nasilju, dinamici moći, traumatskim reakcijama žrtava i rodnim stereotipima.

Rizik od reviktimizacije, te uključivanje žrtava nasilja (pretežno žena) u posredovanje sa nasilnikom bez prethodne rigorozne procjene rizika i adekvatnih sigurnosnih mjera može dovesti do reviktimizacije i ojačati kontrolu nasilnika. U konačnici, nedovoljna zaštita: Postupci zaštite tokom posredovanja (npr. odvojeni ulasci/izlasci, prisustvo podrške) nisu dovoljno regulisani ili primjenjujući.

Prijedlozi de lege ferenda (Izmjene i dopune porodičnog zakona)

Eksplicitno isključenje slučajeva nasilja, uvesti obaveznu, detaljnu i standardiziranu procjenu rizika od nasilja (uključujući ekonomsko, psihičko, fizičko, seksualno) kao preduvjet za upućivanje na posredovanje. Eksplicitno zabraniti upućivanje na posredovanje

u slučajevima gdje postoji: važeća hitna/privremena mjera zabrane ili udaljavanja zbog nasilja u porodici, dokazana ili vjerovatna istorija ozbiljnog fizičkog, psihičkog, seksualnog ili ekonomskog nasilja, ozbiljna zabrinutost za sigurnost ili psihičko zdravlje jednog od stranaka (posebno djece), definirati kriterije i mehanizme za ovu procjenu (suradnja sa centrima za socijalni rad, specijaliziranim NVO-ima).

Obavezna „rodna analiza” za sve slučajeve koji se upućuju na posredovanje, uvrstiti obaveznu preliminarnu analizu rodne dinamike i moguće neravnoteže moći (npr. kroz poseban upitnik, intervju sa stručnjakom). Rezultati ove analize moraju biti ključni faktor u odluci o prihvatljivosti posredovanja i u određivanju specifičnih sigurnosnih protokola za postupak.

Potrebna bi bila i obavezna specijalizirana edukacija za posrednike. Propisati obavezne, akreditirane i kontinuirane edukacije za sve porodične posrednike koji bi na edukacijama imali različite teme, i to: prepoznavanje i razumijevanje rodno zasnovanog nasilja (svih formi) i njegovih ciklusa, dinamika moći u porodici i njen uticaj na pregovaračku sposobnost stranaka, traumatski odgovori žrtava i uticaj traume na komunikaciju i odlučivanje, rodni stereotipi i njihov uticaj na percepciju roditeljstva i brige o djeci, sigurnosno planiranje i protokoli za rad u slučajevima sa elementima nasilja ili visokom neravnotežom moći, etika i posebna pažnja u rodno osjetljivim situacijama, uvjetovati licenciranje i relicenciranje posrednika prolaskom kroz ove edukacije.

Neophodno je isto tako jačanje sigurnosnih protokola u procesu kroz detaljnije propisane mogućnosti i procedure za odvojene sastanke (shuttle posredovanje), posebno u inicijalnoj fazi ili kada postoji zabrinutost za sigurnost. Potom propisati mogućnost prisustva podrške (psihologa, socijalnog radnika, advokata) žrtvi tokom sastanka, uz jasna pravila uloge te podrške, te regulisati fizičke sigurnosne mjere (odvojeni ulasci/izlasci, prisustvo osiguranja, sigurnosna prostorija).

Promocija ravnoteže u timovima posrednika je neizostavna. Promovisati se može (kroz smjernice ili pozitivne mjere) sastavljanje timova posrednika sa rodnom raznolikošću (npr. muškarac i žena), posebno u kompleksnim slučajevima gdje rodni stereotipi mogu igrati ulogu. Zatim financiranje i pristupačnost za žrtve na način u kojem treba razmotriti posebne fondove ili besplatno/bespovratno pravosnažno posredovanje za žrtve nasilja kako bi se osigurala jednakost stranaka i spriječila ekonomska zloupotreba.

Edukacija i prevencija (izvan zakonskih izmjena)

Edukacija praktičara i donosilaca odluka je neophodna. Sudije i tužioci trebalo bi da imaju obavezne edukacije o odnosu porodičnog posredovanja i nasilja u porodici, važnosti procjene rizika, te ograničenjima posredovanja u ovim slučajevima.

Socijalni radnici na način da bude intenzivnija obuka za prepoznavanje nasilja, procjenu rizika i pružanje adekvatne podrške i informacija žrtvama o mogućnostima (uključujući i ograničenja).

Porodični sporovi, za razliku od svih ostalih vrsta sporova, najviše se odražavaju na društveni i lični identitet osobe (Taylor, 2002). Oni utječu kako na identitet pojedinaca u sporu tako i na identitet porodice koja predstavlja društveni, ekonomski, ali i sistem međusobnih odnosa. Razvod braka, kao najčešći oblik porodičnih sporova, ne povlači samo pitanje neslaganja ili konflikta među bračnim partnerima, jer su tim konfliktom neminovno obuhvaćeni i drugi članovi: djeca, djedovi/bake i drugi srodnici, čije je razumijevanje i doživljavanje konflikta te njegovih posljedica sigurno drugačije od bračnih drugova koji žele okončanje njihove veze. Istorijski gledano, posredovanje se u praksi počelo upotrebljavati najprije u području prava, kao alternativni način rješavanja sporova na sudu, posebno u situacijama razvoda braka i sporovima manjeg financijskog značaja. To je jedan od razloga zbog kojeg se porodično posredovanje često poistovjećuje sa posredova-

njem prilikom razvoda braka. Međutim, pojam porodičnog posredovanja je širi od pojma posredovanja prilikom razvoda braka, jer se odnosi na sva područja obiteljskih sukoba, uključujući razvod braka. Posredovanje prilikom razvoda braka je najrasprostranjenija vrsta porodičnog posredovanja, te se zbog toga, ali i zbog specifičnosti sadržaja, ono može posmatrati i kao posebna vrsta posredovanja (Sladović Franz, 2005).

Vrste porodičnog posredovanja prema sadržaju

Područja porodičnog posredovanja su vrlo često preklapajuća i ovisna o sociokulturalnom okruženju porodice, ali se mogu okvirno klasificirati na sljedeći način (prema Sladović Franz, 2005):

Svakodnevni život, može se odnositi na podjelu odgovornosti za domaćinstvo, brigu o djeci, lični razvoj, usklađivanje osobnih, porodičnih i profesionalnih ciljeva, raspored porodičnih financija, povremenu promjenu uloga, obrazovne planove i sredstva, vjerska pitanja, odnos sa djecom – način odgoja i dr.

Odnosi u užoj i široj porodici, odnosi se na sukobe roditelja i djece, brigu o starijoj osobi u zajedničkom domaćinstvu, brigu o starijoj osobi kada živi na drugom mjestu, prava djedova i baka na viđanje unuka i nakon razvoda braka, dogovor među braćom i sestrama oko preuzimanja posla ili korištenja zajedničke imovine i dr.

Pitanja starijih osoba i odrasle djece, tiče se odlaska u dom starijeg člana porodice, pružanje pomoći u kući, sklapanje nove bračne zajednice jednog roditelja nakon smrti supružnika, naslijeđe i uzdržavanje, brigu o zdravlju i svakodnevnim potrebama, plaćanje računa, podjela odgovornosti među braćom i sestrama i dr.

Smrt člana porodice, to su pitanja oporuke, načina daljeg organizacija života i sl.

Neplodnost i posvajanje, problemi poput života bez djece, potpomognute oplodnje, posvojenja i dr.

Razvod braka, odnosi se na pitanja koja proizlaze iz prekida bračne zajednice. Obzirom na učestalost primjene porodičnog posredovanja u situacijama razvoda braka, treba posebno naglasiti najčešće sadržaje ovog oblika posredovanja:

Odvojeni život prije službenog razvoda, odnosi se na privremeno ili trajno mjesto odvojenog života, plaćanje redovnih finansijskih obveza, privremeno skrbništvo nad djecom, otvaranje samostalnih računa.

Pitanja skrbništva nad djecom; stvaranje plana za roditeljsko partnerstvo, odlučivanje o skrbništvu, kontakti djece s drugim roditeljem, posebne obaveze drugog roditelja – zdravstvene ili sportske aktivnosti, trajne ili povremene, obrazovna pitanja, odluke o medicinskoj pomoći i tretmanu (posebno u slučajevima zajedničkog skrbništva).

Imovina i financije, to su pitanja poštene distribucije vlasništva, preuzimanja kredita, uzdržavanja bivšeg supružnika.

Financijska podrška za djecu, potrebno je dogovoriti količinu, vrijeme plaćanja, troškove školovanja djeteta, odgovornost za izvanredne slučajeve, medicinsko ili životno osiguranje, rješavanje budućih sporova.

Poslije razvoda, modifikacija finansijske i druge podrške, modifikacija roditeljskog rasporeda kontakata s djecom, promjena skrbništva, preseljenje jednog roditelja, novi brak jednog roditelja².

Institut mirenja

Porodičnopravni institut mirenja je prvenstveno usmjeren na izmirenje bračnih partnera i ponovnu uspostavu bračne zajednice. Institut mirenja za svrhu ima da bračni

partneri razmotre je li za njih i njihovu djecu brak izgubio smisao do te mjere da u postojećoj krizi bračnih odnosa ne vide drugo rješenje do razvoda braka¹ (str. 99). Značaj ovog instituta je važan, kako za lica o čijoj sudbini je riječ tako i za društvo u cjelini. Cilj instituta mirenja je da se sačuvaju i održe brakovi koji s obzirom na svoje kvalitete mogu predstavljati korisnu i pozitivnu društvenu jedinicu. Svoju primjenu je ovaj institut naročito pronalazio u onim zemljama u kojima razvod braka nije bio moguć. Može se reći da je institut mirenja bračnih drugova u cilju rješavanja problema koji između njih postoje i ponovnog uspostavljanja raskinutih odnosa izraz tradicionalnog pogleda na brak. Primjena instituta mirenja je opravdana u slučajevima kada oba bračna partnera žele rješenje spora, a pri tome nije došlo do napuštanja bračne zajednice jednog od njih. Međutim, mnogi stručnjaci smatraju da nije razumno očekivati ponovnu uspostavu bračne zajednice ukoliko za to ne postoji zajednička volja bračnih partnera.

Institut posredovanja prije razvoda braka

Duman (2012) ukazuje na suštinsku razliku između instituta porodičnog posredovanja i drugih njemu sličnih instituta koji postoje u našem i uporednom pravu, kao što su savjetovanje (eng. *counselling*), pregovaranje (eng. *negotiation*), mirenje (eng. *conciliation*), pomirenje (eng. *reconciliation*), bračna terapija (eng. *therapy*). Autorica navodi da je porodično posredovanje proces u kojem u odnosu dviju strana u sporu sudjeluje treća. Ta treća strana ili posrednik pomaže stranama u sporu, koji mogu biti i bračni partneri, da svoje odnose, nesporazume ili sukobe rješavaju na što je moguće optimalniji način. Cilj posredovanja je da strane u sporu postignu najbolje moguće rješenje kao izraz njihovih usklađenih volja. Ono što porodično posredovanje kao proces nudi jeste prenošenje odgovornosti donošenja odluke u vezi sa osjetljivim porodičnim sporovima na strane u postupku. Uspoređujući institut mirenja i institut porodičnog posredovanja, Duman (2012) ističe da porodično posredovanje kao zaseban institut nije usmjeren na izmirenje bračnih partnera nego na poboljšanje komunikacije među članovima porodice i rješavanje svih porodičnih sporova koji su posljedica razvoda braka (npr. povjeravanje djeteta jednom od roditelja, ostvarivanje kontakata djeteta s roditeljem s kojim ne živi, izdržavanje i dr.).² Prema Majstorović (2007), posredovanje prije razvoda braka može se odrediti kao postupak rješavanja spora, u kojem bračnim partnerima, za razliku od sudskog ili upravnog postupka donošenja odluke, pomažu nepristrane i neutralne stručne osobe (posredovatelji) s ciljem analiziranja stanja te pokušaja iznalaženja sporazuma za sva ili za što više spornih pitanja.

Modeli porodičnog posredovanja

Prema Milneu i saradnicima (2004), ključni modeli porodičnog posredovanja su: facilitativni, evaluativni, transformativni i kombinirani. Kada govorimo o različitim modelima porodičnog posredovanja, tada mislimo na različite stilove praktičnog rada koji se razlikuju prema fokusu, ciljevima, edukativnim programima, a ponekad i prema rezultatima. Ukratko ćemo prikazati dvije, dijelom preklapajuće klasifikacije modela porodičnog posredovanja: Krukovu i Milneovu. Kruk (1997) navodi četiri modela porodičnog posredovanja: a) model „strukturom do sporazuma“, koji je prevladavajući model posredovanja u području rada s porodicama gdje se pažljivim prolaskom kroz faze posredovanja dolazi do sporazuma, b) terapijski model, u kojem su naglašeni emocionalni i odnosni elementi u sukobu, c) feministički pristup, u kojem je naglasak na rodnim i spolnim nejednakostima

1 Alinčić, M., & Bakarić-Mihanović, A. (1980). Porodično pravo. Pravni fakultet (strana 99).

2 Sladović Franz, B. (2005). Obilježja obiteljske medijacije. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 12, 2, 301–31.

moći u rješavanju sukoba te d) kulturalno specifični modeli, koji se oslanjaju na tradicionalne procese rješavanja sukoba u pojedinim kulturama. *Facilitativno posredovanje* je usmjereno na proces u kojem je naglašena odgovornost sudionika za donošenje odluka koje su važne u njihovim životima, pri čemu je proces u funkciji osnaživanja sudionika. Posrednik facilitira, odnosno olakšava komunikaciju i pregovore između sudionika, te je usmjeren na postizanje sporazuma. Ključne karakteristike koje su zajedničke facilitativnim posrednicima su orijentacija na proces, klijenta, komunikaciju i interese (Mayer, 2004). Obzirom da je posredovanje praktična vještina olakšavanja pregovora, treba naglasiti da svi posrednici, pa tako i porodični, koriste neke od tehnika facilitativnog posredovanja, koje se smatra početnim, odnosno temeljnim modelom i u smislu obrazovnih standarda. *Evaluativno posredovanje* obilježava usmjerenost na sporazum, a ne na proces, pri čemu posrednici, koristeći svoje specifično profesionalno znanje i iskustvo (npr. iz socijalnog rada ili prava), donose na licu mjesta svoje mišljenje o sukobu i izražavaju ga sudionicima posredovanja. Neki posrednici čak i predlažu rješenja ili postavljaju pitanja koja impliciraju određena rješenja (Lowry, 2004). Na primjer, posrednik može pitati roditelje: „Da li zaista smatrate da je za vašu djecu dobro da svaki drugi dan idu iz jedne kuće u drugu?“. Lowry također primjećuje da je evaluativno posredovanje uspješnije i efikasnije u pomaganju sudionicima da postignu sporazum, da sudionicima daje mogućnost integracije stručnih znanja i savjeta koji su im potrebni, da može osnažiti „slabiju“ stranu u sukobu, te da omogućava da sudionici zadrže poštovanje prilikom donošenja sporazuma. S druge strane, kritičari evaluativnog modela ukazuju na to da usmjerenost posrednika na sadržaj sukoba i njegovo otvoreno iskazivanje profesionalnog mišljenja u pogledu ishoda posredovanja kod sudionika umanjuje percepciju nepristranosti posrednika. *Transformativno posredovanje* ima za cilj promijeniti kvalitetu interakcije među sudionicima sukoba od negativne i destruktivne u pozitivnu i konstruktivnu, te dovesti do promjene na individualnom planu svakog od sudionika sukoba kako bi se ostvario miroljubiv odnos (Bush i Pope, 2004). U ovom obliku se manji značaj pridaje praćenju samog procesa, a posrednik u većoj mjeri koristi vještine pružanja podrške sudionicima, posebno reflektiranje, sumiranje i parafraziranje. Uloga posrednika je a) osnažiti sudionike kako bi odlučili hoće li i kako razriješiti sukob i b) promovirati njihovo međusobno uvažavanje i priznavanje kao ljudskih bića s potrebom za validacijom njihovih specifičnih potreba, interesa i uloge u sukobu. U transformativnom posredovanju je postizanje sporazuma sekundarno ciljevima osnaživanja i priznavanja (Bush i Folger, 1994; prema Kruk, 1997.). Ovakav humanistički pristup posredovanja je pokrenuo novi smjer posredovanja i izvan područja porodice, u smjeru tzv. ponovnog uspostavljanja odnosa i pravde, npr. u slučajevima kaznenih djela, između počinitelja i žrtve (posebno u području maloljetničke delinkvencije) i promoviranja ozdravljenja posredovanjem u ratom razrušenim zajednicama. Kritičari ovog modela navode da se zapravo radi o terapiji, a ne o obliku posredovanja, te da je upitna primjerenost pretpostavke da sudionici u sukobu žele transformaciju. Također ističu da se ovaj oblik rada ne može primjenjivati kada se radi o porodičnom posredovanju u slučajevima nasilja u porodici ili drugim slučajevima kada postoji neravnoteža moći među sudionicima. *Kombinirani model porodičnog posredovanja* (Shienvold, 2004) određuje upotrebu različitih modela posredovanja s drugim vrstama intervencija, npr. terapijom, savjetovanjem, procjenjivanjem, arbitražom, itd. Uloga posrednika može biti na svakom od susreta različita (facilitator posredovanja, edukator, dječji zastupnik, savjetnik roditeljima, itd.) ili se mijenjati tijekom jednog susreta. Unutar kombiniranog modela mogu djelovati i drugi stručnjaci, npr. savjetovatelji ili terapeuti, kako bi pripremili roditelje na medijacijski susret, ili odvjetnici, kako bi se provjerila prikladnost sporazuma. Kao dio kombiniranog modela (a ponekad i kao zaseban) navodi se i model terapeutskog posredovanja (Pruett i Johnson, 2004), koji se koristi kod parova koji su u visokom stupnju sukoba, pri čemu se uz tehnike posredovanja koriste i terapeutska znanja. Najčešće je cilj terapeutskog posre-

dovanja „proraditi” psihološke sukobe unutar i među članovima obitelji (na primjer, među roditeljima, kako bi im se pomoglo da postignu roditeljski sporazum koji je održiv i kako bi preusmjerili svoju energiju na potrebe zajedničke djece, te ostvarivanje roditeljskog partnerstva). Naravno, za neke sudionike porodičnog posredovanja je takav model nedovoljan, te je potrebno dugotrajnije individualno ili partnersko savjetovanje kako bi se došlo do stupnja u kojem je moguće razgovarati o interesima djece ili provoditi postignuti sporazum o roditeljskoj skrbi i susretima s djecom. Često se postavlja pitanje sličnosti i razlika porodičnog posredovanja i *porodične terapije*. Suštinske razlike su u ciljevima intervencije – posredovanje je usmjereno na rješavanje konkretnog praktičnog sukoba, dok je porodična terapija usmjerena ka promjeni odnosa među članovima obitelji. Razlika postoji i u načinu provođenja – posredovanje je visoko strukturirano i kratkotrajno. Iako je većina porodičnih sukoba posljedica nekih problematičnih interakcija, porodično posredovanje je usmjereno na osmišljavanje rješenja i buduća ponašanja (Gold, 1997). Porodično posredovanje može biti dodatak terapiji kako bi se razriješila neka posebna pitanja i može se provoditi prije, poslije ili usporedno s porodičnom terapijom. Također – prije, poslije ili tokom porodičnog posredovanja – posrednik može predložiti da se o nekim ličnim ili odnosnim pitanjima članovi porodice obrate porodičnom terapeutu ili savjetovatelju.

RECOMENDATIO DE LEGE FERENDA I PORODIČNO POSREDOVANJE / EVROPSKI PRAVNI OKVIR

Stavovi i prijedlozi izneseni u preporuci i memorandumu razmatrani su na konferenciji posvećenoj temi „Porodično posredovanje u Evropi“, održanoj od 1–2. oktobra 1998. godine u Strasbourgu. Nastanak instituta porodičnog posredovanja, kao posebnog oblika rješavanja sukoba interesa među članovima porodice, potaknut je u Vijeću Evrope održavanjem užih tematskih konferencija, te izradom i usvajanjem odgovarajućih pravnih akata. Na Trećoj evropskoj konferenciji o porodičnom pravu, održanoj u Cadizu u aprilu 1995. godine, data je preporuka da se ispita mogućnost pripreme međunarodnog instrumenta koji bi sadržavao principe za posredovanje i ostale postupke rješavanja porodičnih sporova. Odbor stručnjaka za porodično pravo, uz učestvovanje Evropskog odbora za pravnu saradnju, izradio je *Preporuku No. R(98)* o porodičnom posredovanju i prateći *Memorandum sa objašnjenjima* (Council of Europe, 1998), a oba dokumenta su usvojena u januaru 1998. godine od strane Odbora ministara Vijeća Evrope. Važnost Preporuke i Memoranduma je u tome što je pod njihovim uticajem porodično posredovanje uvedeno u velikom broju evropskih zemalja. Osnovna načela postavljena Preporukom o porodičnom posredovanju su nakon toga nadopunjena i nadograđena *Preporukom Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope 1639* (2003) o porodičnom posredovanju i ravnopravnosti spolova (Recommendation 1639, Family mediation and equality of sexes), a ista preporuka je još jednom dopunjena 2004. godine. Nakon ovih ključnih dokumenata, u decembru 2007. godine su donesene *Smjernice za bolju primjenu preporuka koje se tiču porodičnog i građanskog posredovanja*, koje je pripremila Radna grupa za posredovanje (CEPEJ-GT-MED), formirana od Evropske komisije za efikasnost pravosuđa (CEPEJ). U kontekstu evropskih dokumenata iz ove oblasti, važni su i *Osnovni standardi za obuku u porodičnom posredovanju*, koji su značajni kao vodič za organizovanje obuke na nacionalnom i evropskom nivou. Osnovne standarde je donio Evropski forum za obuku i istraživanje u porodičnom posredovanju³.

3 Bubić, S. (2011). Ustanova porodičnog posredovanja u evropskom, njemačkom i domaćem pravu. Nova pravna revija, 16–29.

Preporuka Vijeća Evrope o porodičnom posredovanju – Preporuka No.R(98)1

Glavni sadržaj preporuke su načela porodičnog posredovanja, koja su razvrstana u sljedećih osam tačaka:

1. „*Domet posredovanja*. Prema ovom načelu, porodična medijacija se može primijeniti na sve sporove (razmirice) između članova porodice, neovisno o prirodi njihove veze (srodstvo po krvi, brak, život u porodičnoj zajednici onako kako to definira nacionalno pravo). Također se navodi da države mogu odrediti posebne slučajeve ili pitanja na koje se porodično posredovanje može primijeniti.“ (Preporuka Vijeća Evrope o porodičnom posredovanju – Preporuka No.R(98)1)
2. „*Organizacija posredovanja*. Ovo načelo preporučuje da posredovanje ne bi trebalo biti prisilno ili obavezno, te da države mogu slobodno izabrati da li će posredovanje organizovati i omogućiti putem javnog ili privatnog sektora. Pri tome je bitno da države obezbijede adekvatne mehanizme kojima će se osigurati postojanje postupaka za izbor, obuku i ocjenu medijatora, kao i standarda koje posrednici trebaju postići i održavati.“ (Preporuka Vijeća Evrope o porodičnom posredovanju – Preporuka No.R(98)1)
3. „*Postupak posredovanja*. U ovoj tački se definiraju uži principi prema kojima bi se trebao odvijati postupak posredovanja, a ti principi se odnose na nepristranost posrednika u odnosu na stranke, na neutralnost posrednika u odnosu na rezultat posredovanja, na potrebu da posrednik poštuje gledišta stranaka i čuva ravnopravnost njihovih pregovaračkih pozicija, na odsustvo nadležnosti posrednika u pogledu nametanja rješenja, na postojanje takvih uslova u postupku posredovanja koji će garantirati privatnost, na tajnost i povjerljivost rasprava u posredovanju, na odgovornost posrednika da u odgovarajućim slučajevima informira stranke o mogućnosti korištenja bračnog savjetovališta, te na obavezu posrednika da posebno vodi računa o dobrobiti i najboljim interesima djece, pri čemu treba podsticati roditelje da se usmjere na potrebe djece i da ih podsjeća na njihovu odgovornost prema dobrobiti istih. Pored toga, ističe se da posrednik treba posebnu pažnju obratiti na postojanje nasilja u prošlosti i da li se ono može pojaviti među strankama u budućnosti, te kakav bi efekat to moglo imati na pregovaračke pozicije stranaka u sporu. Također se mora procijeniti da li je u takvim okolnostima postupak posredovanja primjeren. Na kraju, navodi se da posrednik u postupku strankama može pružati pravna obavještenja, ali da ne smije davati pravne savjete. U odgovarajućim slučajevima može obavijestiti stranke o mogućnostima da se savjetuju sa advokatom ili drugim odgovarajućim profesionalcem.“ (Preporuka Vijeća Evrope o porodičnom posredovanju – Preporuka No.R(98)1)
4. „*Status sporazuma do kojih se dolazi putem postupka posredovanja*. Prema ovom načelu, države trebaju omogućiti da sudovi ili drugi nadležni organi odobre sporazume koji se postignu u postupku posredovanja, ako to stranke zatraže, te da obezbijede mehanizme za provođenje tako odobrenih sporazuma, u skladu sa nacionalnim pravom.“ (Preporuka Vijeća Evrope o porodičnom posredovanju – Preporuka No.R(98)1)
5. „*Odnos između posredovanja i drugih pravnih postupaka*. Ovo načelo preporučuje da države priznaju nezavisnost posredovanja i da omoguće da se postupak posredovanja odvija prije, za vrijeme ili nakon drugog pravnog postupka. Očekuje se da država uspostavi mehanizme koji bi omogućili prekid pravnih postupaka kako bi se provelo posredovanje, ali tako da sud ili drugo nadležno tijelo zadrži ovlaštenje za donošenje hitnih odluka u cilju zaštite stranaka, njihove djece ili njihove imovine. Također, potrebni su mehanizmi koji će obezbijediti da sudovi

ili druga nadležna tijela dobivaju obavještenja o tome da li stranke nastavljaju s posredovanjem i da li je postignut sporazum.“ (Preporuka Vijeća Evrope o porodičnom posredovanju – Preporuka No.R(98)1)

6. „*Promocija posredovanja i pristup posredovanju*. Kako bi se javnost bolje upoznala sa porodičnim posredovanjem, države bi trebale promovirati ovaj dogovorni način rješavanja sporova, a naročito putem primjerenih informativnih programa. Države su slobodne da uspostave metode pružanja odgovarajućih informacija o posredovanju kao alternativnom načinu rješavanja porodičnih sporova.“ (Preporuka Vijeća Evrope o porodičnom posredovanju – Preporuka No.R(98)1)
7. „*Ostali načini rješavanja sporova*. Državama se prepušta ocjena o mogućnostima za odgovarajuću primjenu načela posredovanja, sadržanih u Preporuci, i na druge oblike i načine rješavanja sporova.“ (Preporuka Vijeća Evrope o porodičnom posredovanju – Preporuka No.R(98)1)
8. „*Pitanja međunarodnog karaktera*. Ovo se načelo odnosi na slučajeve sa međunarodnim karakterom i ono ističe potrebu za korištenjem posredovanja posebno kada se radi o pitanju starateljstva i pristupu djeci čiji roditelji žive u različitim državama ili se očekuje da će živjeti u različitim državama. U takvim slučajevima međunarodno posredovanje treba razmotriti kao odgovarajući postupak u cilju omogućavanja roditeljima da organizuju ili reorganizuju starateljstvo ili pristup djeci, ili da riješe sporove koji nastaju iz odluka koje su donesene u vezi s tim stvarima. Međutim, ako je dijete nezakonito odvedeno ili zadržano, međunarodno posredovanje se ne treba koristiti, ako bi to odgodilo trenutni povratak djeteta. Kako bi se olakšalo provođenje međunarodnog posredovanja, države trebaju u što većoj mjeri poticati saradnju između postojećih službi. Na kraju ovog načela, Preporuka traži da se međunarodnim posrednicima omogući specifično stručno usavršavanje.“ (Preporuka Vijeća Evrope o porodičnom posredovanju – Preporuka No.R(98)1)

Vijeće Evrope, opterećeno stalnim i velikim porastom broja razvoda, usvojilo je 1998. godine Preporuku o porodičnom posredovanju. U vrijeme usvajanja ove Preporuke Vijeće Evrope je široko zagovaralo posredovanje, polazeći od toga da je ono izraz opšte društvene demokratizacije, odnosno priznavanja građanima sposobnosti da odgovorno i miroljubivo odlučuju o sebi i svojoj djeci (Bubić, 2011). U uvodnom dijelu ovog dokumenta se državama članicama Vijeća Evrope daje preporuka da:

- uvedu porodično posredovanje ili da unaprijede i ojačaju već postojeće porodično posredovanje;
- poduzmu ili pojačaju mjere koje smatraju potrebnim za primjenu predloženih načela, namijenjenih usavršavanju i korištenju porodičnog posredovanja kao odgovarajućeg načina rješavanja porodičnih sporova.

Kao polaznu osnovu za ovakvu preporuku, Vijeće ministara daje ocjenu da raste broj porodičnih sporova, naročito onih koji nastaju kao posljedica rastave ili razvoda, te da u takvim slučajevima nastupaju odlučujuće posljedice za porodicu, a visok socijalni i ekonomski trošak za državu. Pored toga, Preporuka ističe da je potrebno osigurati zaštitu najboljih interesa i dobrobiti djeteta prema međunarodnim instrumentima, posebno u slučajevima kada se radi o zbrinjavanju djece u slučajevima razdvajanja ili razvoda roditelja. Također se ističu posebne karakteristike porodičnih sporova (o kojima će biti riječi na drugom mjestu), te se poziva na rezultate istraživanja o upotrebi posredovanja, prema kojima porodično posredovanje može doprinijeti poboljšanju komunikacije između članova porodice, smanjivanju konflikata između stranaka u sporu, sklapanju miroljubivih

dogovora, osiguravanju kontinuiteta u ličnim kontaktima između roditelja i djece, smanjivanju socijalnih i ekonomskih troškova razvoda za same stranke i za države, te skraćivanju vremena koje inače zahtijeva rješavanje spora.

Uz Preporuku o porodičnom posredovanju objavljen je Memorandum s objašnjenjima (Explanatory Memorandum), opširan tekst koji uključuje ponavljanje i detaljnije objašnjenje osnovnih uvodnih ideja i ocjena iz Preporuke, kao i iscrpne komentare svih načela koja su navedena u Preporuci, uz navođenje pojedinih primjera posredovanja iz prakse. U Memorandumu se dodatno ističe važnost priznavanja dječijih prava u postupku porodičnog posredovanja. Podsjetimo se da Konvencija o pravima djeteta (1989) u članu 12. stav 1 predviđa da će države članice svakom djetetu koje je sposobno oblikovati svoje lično mišljenje osigurati pravo na slobodno izražavanje svog mišljenja o svim pitanjima koja se na njega odnose, te uvažavati to mišljenje u skladu sa dobi i zrelošću djeteta. Dalje, u istom članu, stav 2, određeno je da se u tu svrhu djetetu mora osigurati da bude, izravno ili putem posrednika, odnosno odgovarajuće službe, saslušano u svakom sudskom i upravnom postupku koji se na njega odnosi i to na način koji je u skladu sa postupcima i pravilima domaćeg prava. Naravno, jasno je da prava koja se Konvencijom garantuju djetetu treba uvažavati i u postupku porodične medijacije, jer se u njemu raspravlja i odlučuje o mnogim pitanjima koji se itekako tiču djeteta. U Memorandumu se još jednom ističu jedinstvena obilježja porodičnog posredovanja, a prvenstveno dužnost posrednika da u odnosu prema strankama zadrži *nepristrasnost* i *neutralnost*.

Prvi pojam znači da se od posrednika očekuje da između stranaka uspostavi ravnotežu moći i da spriječi manipulacije, prijetnje ili zastrašivanja među njima, uz istovremenu obavezu posrednika da obje strane jednako poštuje, nikome ne daje prednost i ne staje na bilo čiju stranu. Pojam neutralnosti znači da posrednik ne treba nametati bilo koji dogovor niti voditi stranke prema određenom rješenju, jer one same moraju donositi odluke primjerene njihovoj ocjeni okolnosti. U tom kontekstu je u Memorandumu posebno naglašena važnost stručnog usavršavanja posrednika. Navedeno je da se neke prethodne kvalifikacije i iskustvo ne traži, a uočeno je da su posrednici po struci najčešće socijalni radnici, psiholozi i pravnici (Alinčić, 1999).

Preporuka Vijeća Evrope o porodičnom posredovanju i ravnopravnosti spolova – Preporuka 1639

Na značaj odgovarajuće obuke i osposobljenosti posrednika ukazano je u *Smjernicama za bolju primjenu preporuka koje se tiču građanskog i porodičnog posredovanja* (2007). Smjernice nisu obavezne za države članice, već treba da im pomognu u primjeni preporuka. U njima je naglašena potreba da se kvalifikacija posrednika obezbijedi adekvatnim programima obuke i zajedničkim standardima ovih programa. Vijeće Evrope je 2003. godine usvojilo Preporuku broj 1639, u kojoj su naglašena načela porodičnog posredovanja, a kroz obavezivanje država članica na ostvarivanje načela nepristrasnosti i neutralnosti (nezavisnosti), na obuku posrednika i na povjerljivost postupka. Tako se u tački 3. Preporuke navodi: „Kako bi porodično posredovanje bilo uspješno, moraju se poštivati osnovna načela posredovanja, a naročito nezavisnost i nepristrasnost posrednika, koji mora biti posebno educiran, kao i povjerljivost postupka posredovanja.” Prema tački 7. Preporuke, osnovni cilj posredovanja je „obnavljanje narušene komunikacije između stranaka uz pomoć profesionalnog posrednika, a što se ne može postići ukoliko nisu prisutni svi konstitutivni elementi postupka posredovanja”. Nezavisnost i nepristrasnost posrednika su posebno istaknuti u odnosu na ostale konstitutivne elemente posredovanja, pošto bez njihovog ispunjenja posredovanje ne može biti adekvatna zamjena sudskom postupku. Od ostalih konstitutivnih elemenata, preporuka ističe potrebu za poštivanjem prava slobode izbora strana koje su u sporu, zbog čega treba spriječiti obaveznost postupka posredo-

vanja. U okviru tačke 7. se također ističe da se „mora garantovati ravnoteža moći među stranama u postupku”, te da to „predstavlja obavezu i odgovornost posrednika, koji mora biti posebno educiran i obučen u tu svrhu”. Zbog toga preporuka ističe da se posebna pažnja mora usmjeriti na obuku i službenu autorizaciju, te superviziju rada posrednika.

Kao minimum koji treba da bude obuhvaćen obukom, određeno je slijedeće: principi i ciljevi posredovanja; ponašanje i moral posrednika; faze postupka posredovanja; tradicionalno rješenje spora i posredovanje; označavanje, struktura i tok posredovanja; pravni okvir posredovanja; vještine i tehnike komunikacije i dogovaranja; vještine i tehnike posredovanja; odgovarajuća uloga drugih praktičnih treninga; specifičnosti porodičnog posredovanja i interes djeteta (obuka za porodično posredovanje); ocjena znanja i kompetencija osoba koje su prošle obuku. Obuku treba da slijede supervizija, mentorstvo i kontinuirani profesionalni razvoj. U Smjernicama je istaknuto da države članice treba da priznaju značaj uspostavljanja zajedničkog kriterija za akreditaciju posrednika i/ili institucija koje nude usluge posredovanja i/ili koje obučavaju posrednike. Zbog rastuće mobilnosti na području Evrope, preporučuje se preduzimanje mjera za uspostavljanje zajedničkog međunarodnog kriterija za akreditaciju, kakav je, naprimjer, sertifikat Evropskog posrednika⁴.

ZAKLJUČAK

Provedba porodičnog posredovanja je usklađena sa pravnim odrednicama o načinu provođenja, ali je kvaliteta i efikasnost rezultata pod uticajem nepovoljnih i nedorečenih zakonskih rješenja, koji mogu dovesti do situacija u kojima postupak posredovanja postaje samo formalno ispunjavanje postojećih zakonskih obaveza.

Ovdje treba istaći da izostaju istraživanja koja bi nam pružila detaljnije podatke o rezultatima postupka posredovanja koja se obavljaju na području FBiH. Naše razmatranje porodičnog posredovanja kao alternativnog načina rješavanja porodičnih sporova u Bosni i Hercegovini, sa naglaskom na njegovu primjenu u Federaciji Bosne i Hercegovine, pokazuje da pravni okvir koji definira ovaj institut nije u potpunosti usaglašen sa evropskim principima. Postojećim zakonskim rješenjima je normirana obaveznost postupka posredovanja prije razvoda braka, što je u suprotnosti sa osnovnim principom dobrovoljnosti u postupku posredovanja. Nadalje, u zakonskim rješenjima postoje određene nelogičnosti, kao što je zakonska odredba koja glasi da u slučaju neodaziva oba bračna partnera postupku posredovanja slijedi nemogućnost pokretanja brakorazvodnog postupka. Takođe sama nelogičnost u porodičnom posredovanju u zakonskim rješenjima je kombinacija istorijskog razvoja, kompromisa između ciljeva zakona, ad hoc izmjena i potrebe da zakon bude univerzalan. Zakon formalno propisuje posredovanje ali ne štiti dovoljno ranjive strane, što stvara nelogičnosti i rizik u praksi.

Pored toga, uslovi za izbor lica ovlaštenih za posredovanje su previše generalno definisani, a u potpunosti izostaju standardi za licenciranje i kontinuiranu edukaciju porodičnih posrednika, što je apsolutno neprihvatljivo, kada se uzme u obzir složenost i zahtjevnost postupka porodičnog posredovanja. U skladu sa prikazanim, čini se opravdanim ukazati na potrebu za doradom postojećih zakonskih rješenja ili, kada to politički uslovi budu dozvoljavali, uvođenje konceptijski drugačijeg instituta porodičnog posredovanja, koji bi bio usklađeniji sa smjernicama sadržanim u Preporuci Vijeća Evrope R (98) 1.

Kao generalne smjernice u kojem pravcu bi izmjene zakonskih rješenja trebale ići, mogu poslužiti sugestije koje daje Duman (2009), a u konačnici potrebno je izmijeniti Pravilnik o uvjetima koje mora ispunjavati fizička ili pravna osoba za bavljenje postupkom posredovanja prije pokretanja postupka za razvod braka, normirajući posebne elemente

4 Bubić, S. (2011). Ustanova porodičnog posredovanja u evropskom, njemačkom i domaćem pravu. Nova pravna revija, 16–29.

koji se odnose na kvalifikaciju posrednika, a koji nužno moraju biti spojivi sa onim što je suština postupka posredovanja; uvesti Kodeks etike koji će biti garancija za profesionalno postupanje svih posrednika i propisati principe na kojima se postupak posredovanja temelji (nezavisnost, neutralnost i povjerljivost), uvesti i precizirati tačan tok postupka iz koga mora biti vidljivo na koji način je posrednik provodio pojedinačno svaku zakonsku fazu postupka posredovanja.

LITERATURA

- Shienvold, H. (2004) Hybrid processes. U: Folberg, J., Milne, A. i Salem, P. (ur.); Divorce and family mediation: Models, techniques and applications. New York: The Guilford Press, 112-126., Bush, R. A. B., & Pope, S. G. Pepperdine Dispute Resolution Law Journal, 67-96.
- Sladović Franz, B. (2005). Obilježja obiteljske medijacije. Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada, 12, 2, 301-319.
- Službeni glasnik BiH (2004). Zakon o postupku medijacije. Službeni glasnik BiH, br. 37/04.
- Službene novine FBiH (2005). Porodični zakon FBiH. Službene novine Federacije BiH, br.35/05.
- Službene novine FBiH (2006). Pravilnik o osnovnim elementima koje mora sadržavati stručno mišljenje u postupku posredovanja prije pokretanja postupka za razvod braka. Službene novine Federacije BiH, br.05/06.
- Službene novine FBiH (2006). Pravilnik o uvjetima koje mora ispuniti fizička i pravna osoba ovlaštena za posredovanje između bračnih partnera prije pokretanja postupka za razvod braka. Službene novine Federacije BiH, br.05/06.
- Službeni glasnik Brčko distrikta BiH (2007). Porodični zakon Brčko distrikta. Službeni glasnik br. 03/07.
- Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Porodičnog zakona RS. Službeni glasnik RS br. 54/02, 41/08, 63/14.
- Taylor, A. (2002). Family dispute resolution. Mediation theory and practice. Jossey – Bass, 2002.
- Džamna Duman (2012). Modeli posredovanja, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, vol 55.
- Majstorović I. (2007). Posredovanje prije razvoda braka : Hrvatsko pravo i Europska rješenja. Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu, 57(2), 405-456.
- Gold, L. (1997). Marriage and family: Mediation of couple and family disputes. In E. Kruk (Ed.), Mediation and conflict resolution in social work and the human services (pp.19-35). Chicago, IL: Nelson-Hall.
- Alinčić, M. (1999). Europsko viđenje postupka obiteljskog posredovanja. Revija zasocijalnopolitiku, 6(3-4), 227-240.
- Bubić, S. (2011). Ustanova porodičnog posredovanja u evropskom, njemačkom i domaćem pravu. Nova pravna revija, 16-29.

FAMILY MEDIATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: PROPOSALS DE LEGE FERENDA, EDUCATION, AND PREVENTION

Authors: SANJA VASILJEVIĆ, Aleksandra Škipina

Email: sanja@stc.rs

Mentor: Assoc. Prof. Kenan Ademović

Faculty of Law, University of Belgrade

Introduction: This paper aims to provide a comprehensive theoretical basis for this crime, clarify its key elements, and place it in a broader comparative context.

Aim: This paper aims to analyze the existing legal framework of family mediation in Bosnia and Herzegovina, the protection of the rights of participants, offer de lege ferenda proposals towards improving legal and institutional regulations, and emphasize the importance of education and preventive measures as key factors for the successful implementation of mediation and achieving real gender equality.

Materials and Methods: The research conducted shows that the existing legal acts and bylaws, with their imprecise, vague, and generalized provisions, are not in line with the recommendations of the Council of Europe and other European regulations. The existing legal solutions standardize the obligation of the mediation procedure before divorce, which is contrary to the basic principle of voluntariness in the mediation procedure. Furthermore, there are certain illogicalities in the legal solutions, such as the legal provision that states that in the event of non-response of both spouses to the mediation procedure, the impossibility of initiating divorce proceedings follows.

Results: The implementation of family mediation is in line with legal provisions on the manner of implementation, but the quality and efficiency of the results are influenced by unfavorable and incomplete legal solutions, which can lead to situations in which the mediation procedure becomes only a formal fulfillment of existing legal obligations.

Conclusion: Ultimately, it is necessary to amend the Rulebook on the conditions that must be met by a natural or legal person to deal with the mediation procedure before starting the divorce procedure; introduce the Code of Ethics, which will be a guarantee for the professional conduct of all mediators and prescribe the principles on which the mediation procedure is based (independence, neutrality, and confidentiality); and introduce and specify the exact course of the procedure, from which it must be visible how the mediator carried out each legal phase of the mediation procedure individually.

Keywords: family law; analysis; family issues; mediation; de la ferenda; law

